

BİR EMEVÎ ŞAİRİ: KUSEYYİR 'AZZE

*Kemal TUZCU**

ÖZ

Emevî dönemi şairlerinden olan Kuseyyir 'Azze, platonik aşkı anlatan uzri gazelleri ile tanınmıştır. Ancak şair, bu türde gazel söyleyen diğer şairlerden farklı olarak siyasi şiirler de söylemiştir. Emevî hanedanına yakın duran şairin diğer siyasî gruplarla da ilişki içinde olduğu görülmektedir. Diğer taraftan gazelleri ile sevgilisi 'Azze'ye seslenen şair, bu aşkına tam bir karşılık alamamış, 'Azze kendinden yaşça oldukça büyük birisiyle evlendirilince ona yakınlık duymaya başlamıştır.

Abstract

Kuthayyir 'Azza a poet whofamed by platonik love poems in Umayyed period. But the poet, distinguished from other poets. Because he also vocalized political eulogies, in addition to love poems. Although he closed to Umayyed dynasty, behaved warmly to the other political groups. At the other hand, the poet vocalized to his lover " 'Azza", platonik love poems'. But at the beginnig, he is never retributed by 'Azza. When 'Azza had married to an older man she started to feel somethings about him.

Hicazlı bir Emevî dönemi şairidir. Asıl adı Kuseyyir b. 'Abdurrahman b. Ebî Cum'a el-Esved b. Âmir b. Uveymir el-Huzâ'î'dir. Künyesi Ebû Sahr'dır. Huzâ'a dedelerinden birinin adı ile anılan kabilesinin adıdır. 'Azze ise gazellerinin çoğuna konu olan sevgilisinin adıdır. Devrin diğer 'Uzrî gazel şairleri gibi onun adı da sevgilisinin adı ile anılır¹. Bu yüzden şair daha çok Kuseyyir 'Azze olarak tanınır.

* Öğr. Gör. Dr., A.Ü., Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi, Arap Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı
¹ Uzrî Gazel: Platonik bir aşkı anlatan, Allah korkusu, cennet, cehennem, kaza, kader gibi unsurların hakim olduğu aşk şiiri türüdür. Emevîler döneminde görülen şehirleşme

Kuseyyir Medine'de dünyaya gelmiştir. Doğum tarihi kesin olarak bilinmemektedir. Ancak Mervân b. el-Hakem (h.64-65/684-685) ile Yezîd b. 'Abdumelik (h. 101-105/720-724) arasındaki Emevî halifeleriyle çağdaştır.

Kendisi soyunu 'Adnânîlere (Kuzey Araplarına) çıkarır. Dedesinin mensubu olduğu Nadr b.es-Salt oğullarının Kureyş kabilesinden olduğunu söyleyerek nesebini Hz.Muhammed'e ve Emevî halifelerine dayandırır. Fakat bir çok tarihçi Huzâ'a'nın İsmâ'îlî bir kavim olmadığını, 'Amr Muzaykiye, el-Ezd , Kahlan ve Kahtan gibi Yemen kökenli Güney Araplarından olduğunu söyler².

Şairin nesebi konusundaki iddiaları ve ısrarlı tutumu kendisiyle alay edilmesine neden olmuş ancak o bu alaylara şiirleri ile cevap vermiştir³:

أليس أبي بالصلت أم إختوتي بكل هجان من بني النضر أزهرا
فإن لم يكونوا من بني النضر فاتركوا أراكا بأذناب الفوانج أخضرا

Babam es-Salt oğullarından değil mi? Yoksa kardeşlerim bütün saygın kişilerin geldiği en-Nadr oğullarında ak yüzlü kimseler değil mi?

En-Nadr oğullarından değilse kara yüzlü kimseler olarak onları ayak takımı kimseler olarak Erâk vadisine bırakınız

Kaynaklarda şairin çok kısa boylu , kızıl yüzlü, uzun boyunlu, koca kafalı, çirkin ve oldukça küçük yapılı olduğu belirtilmektedir⁴. Bazı raviler "Kuseyyir'i Kabe'yi tavaf ederken gördüm, boyunun üç karıştan fazla olduğunu söyleyen yalan söylemiş olur" şeklinde rivayetler aktarmışlardır⁵. Yine Emevî halifelerinden 'Abdumelik b. Mervân'ın huzuruna girdiği zaman halifenin "Başını eğ de tavana değmesin" diyerek onunla alay ettiği belirtilmektedir. Fakat bu rivayetlerin abartılı olduğu açıktır. Gerçekte Kuseyyir sözcüğü Arapça'da acıma, küçüklük, şefkat bildiren "İsm-i Tasgîr" *küçültme* ismi formundadır. Onun adı bu forma konularak, ufak tefek yapısı ile özdeşleştirilmiştir⁶.

Şairin bu fiziksel durumu onu hicvetmek isteyen diğer şairlerin iştahını kabartmıştır. Kuseyyir ile Hazîn ed-Deylî adında bir şair Medine'de karşılaşır. Kuseyyir , el-Hazîn'e : Ey el-Hazîn, sen şair değilsin yalnızca

hareketlerinin dışında kalmış ve çölde yaşamış bedevilerde ortaya çıkmıştır . Bu türün temsilcisi Cemil b. Ma'mer'in, Vâdî'l-Kurâ'daki 'Uzra kabilesine mensup olmasından dolayı bu gazel türüne 'Uzrî Gazel adı verilmiştir.

² Henry Peres,, *Şerhu Dîvâni Kuseyyir 'Azze*, Cezayir 1930, II, Açıklamalar, IV

³ *Aynı eser*, I, 19

Encyclopaedia of islam, V, 552

⁵ Ebu'l-Ferec, el-isfehânî, *Kitâb el-Eğânî*, Beyrut 1407/1986, IX., 9

⁶ İbn Hallikân, *Vefayâtu'l-A'yân*, VI, 113

bazı şeyleri birbirine ekliyorsun" der. Bunun üzerine el-Hazîn, Kuseyyir'i hicvetmek için kendisinden izin ister ve Kuseyyir de buna razı olur:

أَسَاوِدُ لَا يَطْنِينُهُ وَأَرَاقِمُ
لَقَدْ عَلَقْتُ رَبَّ الزَّبَابِ كَثِيرًا
يَعْمَضُ الْقِرَادَ بَاسْتِهِ وَهُوَ قَانِمٌ
قَصِيرُ الْقَمِيصِ فَاحِشٌ عِنْدَ بَيْتِهِ

Kuseyyir'e en pis kara yılanlar dolanmış, onu bırakmazlar.

Evinde cimrilik yapan kısa boylu, ayaktayken arkasını maymunlar ısırır.

el-Hazîn, bu beyitleri söyler söylemez Kuseyyir onun üzerine atılmış ve onu yumruklamaya çalışmıştır. Ancak el-Hazîn uzun boylu ve daha kuvvetli olduğu için Kuseyyir'i yere çarpmıştır⁷.

Kuseyyir uzağı göremeyen, olayların sonunun nereye varacağını düşünemeyen bir insandır. Her söylenene inanan, insanların şakalarına bile ciddice cevaplar veren, gülünç görünümlü, saf birisidir. Bir kısım kaynaklar onunla ilgili haberlerinde onu, ahmak, kalın kafalı, kötü huylu biri olarak tanıtmışlardır. el-Câhiz, ünlü eseri el-Beyân ve't-Tebyîn'de ahmaklarla ilgili örnekler verirken, şairin bir gün Abdulazîz b. Mervân'a bir methiye takdim ettiğini, bu methiye karşılığında halifenin "ne dileğin varsa iste" demesi üzerine şairin kendisini, halifenin katibi olan İbn Zimâne'nin yerine geçirmesini istediğini, ancak halifenin buna tepki göstererek, onu hiçbir şey vermeden yolladığını anlatmaktadır⁸. Yazar, Kuseyyir'in bu gerçekleşmesi mümkün olmayan isteğini ahmakça bulmuş ve eserinde örnek olarak vermiştir. Katiplikte hiç tecrübesi olmadığı halde kendini İbn Zimâne'nin makamına layık gören şairin şiirlerinden ve bazı rivayetlerden onun kendini beğenmiş bir ruh hali içinde olduğu anlaşılmaktadır. Bazı Medinelilerin onunla alay etmek için kendisinin de duyacağı bir sesle "Kuseyyir kibirinden dönüp bakmıyor, birisi gelip sırtından elbisesini alsa bile gururundan dönüp bakmaz, iç gömleği ile yürür" dedikleri aktarılmaktadır⁹. Onun bu psikolojik durumu normal dışı fiziksel yapısına bağlamak mümkündür. Tabii ki böyle büyük bir şairin de, diğer büyük şairlerde olduğu gibi ilhamını aldığı bir cini olmalıydı. Küçük sayılacak bir yaşta şiir söylemeye başlayan şaire, şiire nasıl başladığı sorulduğu zaman "Söylenene kadar şiir söylemedim" demiştir. Rivayete göre şair bir gün gezinirken karşısına bir cin çıkmış ve kendisinden şiir söylemesini istemiştir¹⁰. O da söylemiştir.

⁷ el-İsfehâni, *a.g.e*, IX, 11

⁸ el-Câhiz, *el-Beyân ve't-Tebyîn* I, 332

⁹ el-İsfehâni, *a.g.e*, IX, 27

¹⁰ *Aynı eser*, IX, 32

Şairin yaşadığı dönem olan Emevî dönemi her açıdan Cahiliyye çağının bir uzantısı olmuştur. İslam geri planda kalmış, Arapçılık ruhu öne çıkmıştır. Bu dönem ileride olacak sosyal, kültürel ve siyasi değişimlerin bir filizlenme aşaması olmuştur. Bu sırada Arap devletinin üzerinde bulunduğu ve yayıldığı topraklarda hakim olan Helen kültürü İslam kültürü ile karışmış ve bu sentez İslam akaidini ve sosyal yaşamını etkilemiştir . Bu etki Kuseyyir'in şiirlerinde ve dini inançlarında sık sık ortaya çıkmaktadır. Şairin inançlarında Hristiyan doğu inanışlarının etkisi olduğu gibi Hint-Yunan felsefesinin de etkileri görülmektedir. Örneğin o ruhların tenasühüne; öldükten sonra başka bir bedende tekrar dünyaya gelineceği görüşüne inanıyor ve tenasüh'e el-İnfitar suresinin 8.Ayetini (*في أي صورة ما شاء ركبك*) "*Seni istediği şekilde terhib etti.*" bu inanışına bir delil olarak gösteriyordu. Ölümüne neden olan hastalığı sırasında kendisini ziyaret edenlere, kısa bir süre sonra başka bir bedende yeniden dünyaya geleceğini anlatıyordu¹². Yine bir gün Kuseyyir halasını ziyaret ederken ona: "Sen benim kim olduğumu bilmiyorsun, bana layık olduğum saygıyı göstermiyorsun" der. Halası: "ben senin kim olduğunu biliyorum, sen filan oğlu falansın" der. Kuseyyir ise : "Beni iyice tanımadığını şimdi anladım"der. Halası: "Öyleyse kimsin sen?"diye sorar. Şair de "Ben Yunus b. Mettâ'yım" diyerek kendisinin Yunus peygamber olduğunu ileri sürer¹³.

Emevî döneminde girilen iç ve dış savaşlar, İslam dünyasının içinde bulunduğu sosyal ve ekonomik sıkıntılar Araplarda şiir sanatının gelişimini etkilememiş, tersine onu geliştirmiştir.

Bu siyasi, ekonomik ve dinsel çalkantılar, Şiiler, Hariciler, Zubeyriler, Emeviler gibi sürekli birbirleriyle çatışan siyasi grupları ortaya çıkarmıştır. Bu grupların yegane propaganda araçları ise şairlerdir. Bu şairler bütün varlıklarıyla kendi gruplarını savunurlar, diğer grupları hicvederlerdi. Bu durum Cahiliyye döneminde klasik kaside bütünlüğü içinde bulunan gazel, methiye, fahriye, hicviye, mersiye gibi konuların bu bütünlükten ayrılarak müstakil birer tür haline gelmesini sağlamıştır. Ayrıca gazel, şehir hayatını ve maddi aşkı anlatan "Hadarî Gazel" ve platonik aşkı ve çöl hayatını anlatan " 'Uzrî Gazel" olmak üzere kısımda gelişmiştir. Emevî devrinde görülen bu değişim bize sosyal, siyasi ve ekonomik durumun sanata olan etkisini açık bir şekilde göstermektedir.

Edebiyat tarihi kitaplarında Kuseyyir'in ahmak, kötü huylu, pis bir Şii olduğuna dair rivayetler oldukça fazladır. Bu rivayetler ve Emevî sarayına söylediği methiyeler objektif bir şekilde değerlendirildiği zaman onun Hz. Ali ve ailesini sevdiği fakat Şiilik kurallarına fazla itibar etmediği görülür.

¹¹ Dayf, Şevkî , *el-Fenn ve Mezâhibuhfi'ş-Şi'ri'l-'Arabî*, Kahire 1960, s, 33

¹² İbn Kesîr Ebu'l-Fida İsmâil, *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, Beyrût1412/1991 , IX, 278

¹³ el-İsfehânî, *a.g.e*, IX, 26

Kuseyyir'in dini inançları ve onun Abbasîler, Haşimiler, Şîiler, el-Muhalleb ailesi gibi Emevî karşıtı gruplarla olan ilişkileri Emevî sarayına methiyeler sunmasına engel olmamış aksine şair, Mervân ailesine söylemiş olduğu methiyeler ile bu alanda adını duyurmuştur. Mervân ailesi Kuseyyir'in bir Şîi olduğunu ve kendilerinin can düşmanı Abbasîler ile ilişki içinde olduğunu biliyordu. Ancak şair onların gözünde çok değerli idi. Onlara söylediği methiyelerde mümkün olduğu kadar bu tür konulardan uzak duruyordu. Diğer yandan Emevî sarayı onu elinin altında tutabilmek için ona hoşgörülle bakıyordu. Kuseyyir gibi toplumun hemen her tabakasıyla ilişki içinde bulunan bir şairin kendi saflarında bulunması siyasi propagandaları için son derece önemliydi.

Kuseyyir, kendisi gibi şair olan arkadaşı Handak el-Esedî'nin etkisi ile daha fanatik Şîi tarikatlar olan Haşabiyye¹⁴ ve Keysâniyye¹⁵ tarikatlarına da katılmıştır. Şairi bu tarikatlara katılmaya iten en önemli olay, Hz. Ali'nin oğullarından Muhammed b. el-Hanefiyye'nin,¹⁶ 'Abdullah b. Zubeyr tarafından hapsedilmesi ve daha sonra Taif te ölmesidir. Şair, Hz. Ali'ye ve birer küçük peygamber gözüyle baktığı onun çocuklarına ve torunlarına son derece bağlıdır. Şair, Keysânîler'in lideri konumunda olan el-Hanefiyye'nin ölümüne mistik bir nitelik kazandırmış, aslında onun ölmediğini bir süre sonra tekrar ortaya çıkacağını ileri sürmüştür. Kuseyyir bu inancını bir şiirinde şöyle anlatmaktadır¹⁷:

و سبط لا يذوق الموت حتى
يقود الخيل يقدمها اللواء
برضوى عنده غسل و ماء
تغيب لا يرى زمانا

Öyle bir torun ki ölümü hiç tatmayacak. Orduların başında sancağı taşıyacak.

Radva 'da bir süre kayboldu, yanında su ve bal akmaktadır.

Kuseyyir gibi diğer tarikat mensupları da, el-Hanefiyye'nin 'Abdullah b. Zubeyr'den kaçarak kırk arkadaşıyla birlikte Mekke ve Medine arasındaki

¹⁴Haşabiyye: el-Muhtâr b. 'Ubeyd liderliğinde Emevilere isyan eden şiir bir gruptur. Bu tarikat Kur'an'ın Allah kelamı olmadığına, uydurma olduğuna inanır. Hz. Ali'nin oğullarından Zeyd asıldıktan sonra onun asıldığı tahtaları sakladıkları için *tahtacı*, *tahtaya ait* anlamına gelen *Haşabiyye* adıyla anılmışlardır. (*el-Eğânî*, IX, 23 ve XII, 208)

¹⁵ Keysâniyye : Hilâfetin Hz. Ali'nin çocuklarının hakkı olduğunu savunan Şii bir gruptur. Liderleri Hz. Ali'nin kölesi olan Keysân olduğu için bu ad verilmiştir. (*el-Eğânî*, IX, 7, 5. dipnot)

¹⁶ Muhammed el-Hanefiyye: Hz. Ali'nin, Havle binti Ca'fer'den olma çocuğu ve Hasan ile Hüseyin'nin üvey kardeşleridir. Diğer iki kardeşinden ayırt etmek için ona dedesinin adı verilmiştir. *el-Muhtâr es-Sekafi* onun mehdî olduğunu ileri sürerek halkı onun imametine davet etmiştir. Keysânîler onun ölmediğine, *Radva* dağında yaşadığına inanırlar. (*el-Eğânî*, IX, 19)

¹⁷ Henry Peres, *a.g.e*, II, 187

Radva adında bir dağa sığındıklarına ve zamanı gelince onun ortaya çıkacağına inanıyordu¹⁸. Şair bir süre sonra yine ateşli bir Keysâniyye taraftarı olan es-Seyyid el-Himyerî ile tanıştı. Gerek arkadaşı Handak el-Esedî 'nin gerekse el-Himyerî'nin şiirlerinin çoğu Şîlik üzerinedir. Ancak Kuseyyir şiirlerinde bu konuya hiç değinmez. Halk tarafından linç edilen arkadaşı Handak'a söylediği mersiyesinde bile bu inançlardan söz edilmez. Kuseyyir ile el-Himyerî birbirlerine oldukça benzemektedirler. Her ikisi de babalarıyla anlaşamazlar ve kadınlara temkinli yaklaşırlar. Dini inanışları ve dünya görüşleri benzeştiği için çoğu zaman el-Himyerî'nin şiirleri Kuseyyir'e nisbet edilmiştir¹⁹. Yukarıda geçen el-Hanefiyye ile ilgili şiir de saire isnad edilmiş olabilir.

Bu zamanda siyasi gruplaşmaları şekillendiren en önemli unsurun hilafet konusu olmasına ve İslam dünyasında din eksenli siyasî ayrılıkların derinleşmesine rağmen Şii olduğu iddia edilen şair ömrünün sonuna kadar Mervân ailesine bağlı kalmış ve onlara methiyeler sunmaya devam etmiştir. Özellikle 'Abdumelik b. Mervân onun şiirini çok beğenmiş ve her defasında ona yüklü miktarlarda bağışta bulunmuştur. Kaynaklarda onun sadece para kazanmak için şiir söyleyip söylemediği konusunda bir kesin bir görüş belirtilmemiştir. Bu konuda yalnızca aşağıdaki rivayet bulunmaktadır. Muhammed b. 'Alî, Kuseyyir'e: "Sen bizim grubumuzdan (Şîi) olduğunu söylüyorsun diğer taraftan Mervân ailesine methiye söylüyorsun" der. Kuseyyir ise ona: "Ben onlarla alay ediyorum. Onları akrepler ve yılanlar yerine koyuyorum ve paralarını alıyorum." şeklinde cevap verir²⁰. Bu rivayet dikkate alındığında onun Mervân ailesine kazanç amacıyla şiir söylediği düşünülebilir. Fakat bu rivayet onun methiyelerinin özü ile çelişmektedir. Çünkü onun methiyelerinde maddi çıkardan çok dostluk, arkadaşlık ve sadakat ağır basar. Özellikle Mısır valisi Abdulaziz b. Mervân ile hiçbir ihaneti kaldıramayacak kadar yakın bir dostluğu vardır. Ayrıca aşağıda nakledeceğimiz rivayet de onun kendi iç dünyasında dürüst biri olduğunun işareti sayılabilir. Şairin babasının parmaklarından birinde yara çıkar. Babasına "Bu yara parmağında niçin çıktı biliyor musun ? diye sorar. Babası "hayır bilmiyorum" der. Şair "Yalan yere yemin ederken onu Allah'a doğru kaldırıyorsun, bu yüzden" der²¹.

Şair Emevîler dışındaki siyasi gruplarla da ilişki içindedir. Onlara da methiyeler söylemekte ve ödülleri almaktadır. Bütün methiyelerinde o zamanki siyasi dengelerin hassasiyetini dikkate alarak belki ödül alabilmek için temkinli davranmış, diğer grupları yaralamamıştır. Ancak Emevîler

¹⁸ *Aynı eser*, II, 185 (4. dipnot)

¹⁹ Encyclopaedia of Islam, V, 552

²⁰ Abdulkâdir el-Bağdâdî, *Hizânetu'l-Edeb*, II, 383

²¹ el-İsfehânî, *a.g.e.*, IX, 26

dışındaki siyasi gruplar onu kendi saflarına çekip kullanmaya çalışmışlardır. Bunu yaparken hep onun saflığından yararlanmışlardır;²².

Şairin methiyeleri oldukça uzundur. Methiyelerine klasik kasidenin giriş kısmına uygun olarak başka bir yere göç eden sevgilinin ardında bırakmış olduğu izlere ve kalıntılara ağlamakla başlar. Sonra asıl konu olan methiyeye geçer. Methiyelerinde ve gazellerinde bu giriş kısmını (Nesîb) mutlaka sağlam bir şekilde örer. Ebu Temmâm, el-Hasan b.Vehb'i ve kendisine hediye ettiği köleyi övdüğü bir methiyede Kuseyyir'den söz ederek şöyle diyor²³:

فَكَانَ قَسَا فِي عَكاظٍ يَخْطُبُ وَ كَانَ لَيْلَى الْأَخْيَلِيَّةِ تَتَدَبُّ
وَ كَثِيرَ عَزَّةٍ يَوْمَ بَيْنَ يَنْسَبُ وَ ابْنَ الْمَقْعَمِ فِي الْيَتِيمَةِ يُسْهَبُ

Sanki Ukaz'da konuşan Kuss'tur, sanki yas tutan Leyla el-Ahyeliyye 'dir

Veya ayrılık günü gazel söyleyen Kuseyyir 'Azze ya da Yetime adlı kitabında uzun uzun konuşan el-Mukaffa 'dır.

Bazı VIII.yy. edebiyat eleştirmenlerine göre Kuseyyir İslami dönemin en büyük şairidir. Methiyedeki üslubu özellikle beğenilmektedir. Eleştirmenlerin üzerinde birleştiği en önemli konu ise onun methiyeyi uzatan ilk şair olmasıdır. Şair Mervân b. Hafsâ'nın onun methiyelerini çok beğendiği ve "en ince ayrıntıları ifade ediyor." dediği rivayet edilmektedir²⁴. Onun şairler arasındaki yeri konusuna yine şu satırlarla devam edebiliriz: Kuseyyir'in şiirlerini otuz dinara kaleme alan İbn Ebû 'Ubeyde'nin onun hakkında şöyle dediği anlatılmaktadır: "Amcam Mus'ab'a :en büyük İslami dönem şairi kim? diye soruldu. O da "Kuseyyir b. Ebî Cum'a" dedi ve ekledi: "O Cerir'den el-Farzad'ın, er-Ra'î'den kısaca bütün şairlerden daha iyidir. Bunların hiç biri halifelerin methinde Kuseyyir'in hissettiklerini hissedememiştir."²⁵ Kuseyyir, Hicazlıların gözünde büyük bir şairdir. Fakat Irak'ta fazla tutunamamıştır. Ebu'l-Ferec el-İsfehânî, Kitabu'l-Egânî adlı eserinde İbn Sellâm el-Cumahî'nin Tabakâtu's-Şu'arâ' adlı kitabında Kuseyyir'i, Cerir, el-Farzad , el-Ahtal, er-Râ'î'nin de bulunduğu birinci tabakada değerlendirdiğini belirtmiştir. Fakat Tabakâtu's-Şu'arâ' adlı kitap incelendiği zaman yazarın onu aynı dönemin (İslami dönem) ikinci tabakasına aldığı görülmektedir²⁶.

²² el-İsfehânî, a.g.e, IX, 24

²³ Ebû Temmâm, *Dîvân*, 229

²⁴ el-Cumahî, *Tabakâtu's-Şu'arâ'*, 182

²⁵ el-İsfehânî, a.g.e, IX, 8

²⁶ el-Cumahî, a.g.e, 179

Halife 'Abdumelik b. Mervân Emevî karşıtı Mus'ab b. Zubejr'in üzerine gönderdiği ordular yenilince bizzat ordunun başında savaşa gitmeye karar verir. Ancak eşi 'Atıke binti Yezîd bu duruma çok üzlür ve onun gitmesine engel olmaya çalışır. Ancak halifenin kararlı olduğunu gören eşi ve etrafındaki diğer cariyeler yüksek sesle ağlamaya başlarlar. 'Abdumelik b. Mervân, Kuseyyir'in çok önceden ona söylemiş olduğu bir şiiri hatırlayarak "Allah Kuseyyir'i kahretsin sanki bu günümüzü önceden görmüş" diyerek şaire ait şu beyitleri okumaya başlar²⁷:

إذا ما أراد الغزو لم تتن عزمه	حصان عليها نظم در يزينا
نهته فلما لم تر النهي عاقه	بكت فيكى مما شجاها قطينا
ولم يتنه عند الصباية نهيا	غداة استهلت بالدموع شونها
و لكن مضى نو مرة متثبت	لسنة حق واضح يستبينا
سياتي أمير المؤمنين دونه	جماهير حسمى قورها وحزونها
تجاوب اصداي بكل قصيدة	من الشعر مهداة لمن لايهينا
فما وجدوا فيك ابن مروان سقطة	و لا جهلة في مازق تستكينا

Savaşmak isteği zaman onun azmini, inci dizisinin süslediği iffetli kadın bile kıramadı.

(Kadın) Onu boşuna savaştan nehyetti. Nehyin onu engellemediğini görünce ağladı. Onu üzen şeyden arkadaşları da ağladı.

Gözyaşı pınarlarının boşaldığı sabah ona olan sevgisine rağmen nehyi onun azmini kıramadı.

O dirayetli, kararlı kişi, açık bir hak yolun ortaya çıkması için yürüdü.

Halife ve beraberindekilere düşman orduları Hismâ adlı yerin kumları .tepleri ve çukurları gibi gelecek.

Her kasidemde yankılanan seslerim, onu hafife almayana hediye edilmiştir.

Ey Mervân 'nın oğlu, insanlar, üstesinden geldiğin zor bir işte sende ne bir bilgisizlik ne de bir tökezleme gördüler.

İbn Reşîk , Kitâbu'l-'Umde adlı eserinde ileride olacak bir olayı ima eden şiirleri ancak usta şairlerin söyleyebileceğini ve bunu şairlerin Allah'ın bir vahyi saydıklarını belirtmiştir. Kuseyyir'in yukarıdaki şiirini de bu tür şiirlerden sayabiliriz²⁸.

²⁷ Henry Peres, *a.g.e*, II, 34

²⁸ İbn Reşîk, *K. 'Umde*, I, 206

Bir methiye şairi olarak Kuseyyir beğeni kazanmış, methiyeyi uzatan ilk şairler arasında edebiyat tarihindeki yerini almıştır. Ancak sevgilisi 'Azze üzerine söylediği gazeller onun bu alandaki ününü gölgede bırakmış ve 'Uzri Gazel şairi olarak edebiyat tarihi kitaplarına geçmiştir. Şairin gazellerine konu olan bu 'Azze kimdir?

'Azze binti Humeyl, Hâcib b. Gifâr oğullanndandır. Kabilesi Damre'ye nisbetle ed-Damriyye veya büyük dedesine nisbetle el-Hâcibiyye adlan verilir. Künyesi Ummu 'Amr'dır. Kuseyyir şiirlerinde ondan söz ederken 'Azze isminin yanı sıra bu isimleri de kullanır²⁹.

Kuseyyir ile 'Azze hakkındaki rivayetler oldukça fazladır. Bunların çoğu birbirini tutmaz. Bunlardan Kuseyyir'in bir süre çobanlık yaptığını ve bu sırada 'Azze ile tanıştığını anlıyoruz.

Kuseyyir bir gün koyun sürüsüyle Damre kabilesi kadınlarının yanından geçerken kadınlar 'Azze 'yi bir koç satın alması için Kuseyyir'e gönderirler ve parasını dönüşte vereceklerini söylerler. Şair, 'Azze'ye bir koç verir. Bu arada 'Azze'yi çok beğenmiş ve aşık olmuştur. Geri dönüşünde parayı başka bir kadın getirince şair kadına: "Koçu benden alan kız nerede?" diye sorar. Kadın "İşte paraların burada, onu ne yapacaksın?" der. Kuseyyir: "Koçu kime verdiysem parayı ondan alırım" der ve aşağıdaki beyiti söyler³⁰:

قضى كلَّ دين غريمه و عزة مطول معنى غريمه

Bütün borçlular borçlarını alacaklılarına tamamıyla ödedi.

Fakat 'Azze 'nin alacaklısı oyalanır ve sonunda bitkin düşer.

Daha sonra 'Azze istemediği halde Kuseyyir'e onunla görüşmesi için verirler. Bu görüşmeden sonra 'Azze ile Kuseyyir'in sık sık görüştüğü bilinmektedir. Ancak bir süre sonra 'Azze'nin ailesi kızları hakkında söylemiş olduğu gazellerden ve çevrede yükselen dedikodulardan rahatsız olmuş ve Kuseyyir'e kötü davranmaya başlamışlardır. Şair bu davranışlara 'Azze'nin hatırı için bir süre katlandığını şu beyitleriyle dile getiriyor³¹:

و ابني لأرعى قومها من جلالها و إن أظهروا عشتا نصحت لهم بجهدى
و لو حاربوا قومي لكنت لقومها صديقا ولم أحمل على قومها حقدي

'Azze için onun kavmini gözetiyorum. Onlar düşmanlık gösterirlerse gücümün yettiği kadar öğüt veririm.

²⁹ Abdulkâdir el-Bağdâdî, *a.g.e.*, II, 381

³⁰ *Aynı eser*, IX, 34-35

³¹ Henry Peres, *a.g.e.*, II, 15

Benim kabilemle savaşırsalar bile ben onun kavmine sadık kalır, kin beslemezdim.

'Uzrî gazel türünün lideri Cemîl b. Ma'mer ile Kuseyyir yakın arkadaştır. Bir araya geldikleri zaman sevgilileri ile buluşamamaları yüzünden birbirlerine dert yanarlar, sevgilileriyle görüşebilmek için birbirlerine aracı olurlar ve randevu alırlardı. Bu konuda şöyle bir rivayet gelmiştir: Cemil , Kuseyyir'i 'Azze ile görüştürmek için bir gün onun ailesinin bulunduğu yere gider. Kuseyyir için 'Azze'den randevu alır ve Kuseyyir'e döner. Akşam olunca Cemîl ile Kuseyyir söz konusu yere gelerek beklemeye başlarlar. Bir süre sonra 'Azze yanında bir kız ile gelir. Kuseyyir ile 'Azze uzun bir süre konuşurlar. Bu sırada Kuseyyir,'Azze'nin sürekli Cemil'e baktığını fark eder ve kızar. Cemil yakışıklı, Kuseyyir ise çirkindir. Daha sonra şair kendilerini yalnız bırakması için Cemîl'i uyarır ve 'Azze'ye de şu beyitleri söyler³²:

رأيت ابنة الضمرية أصبحت
و كانت تمنينا و تزعم أنها
كمحتطب ما يلق بالليل يحطب
كبيض الأنوق في الصفا المتصب

*ed-Damriyye'nin kızını geceyin ne bulursa toplayan bir odun toplayıcısı olarak gördüm*³³.

Bir taraftan bize umut veriyor, diğer taraftan diğer taraftan yalçın kay alıklardaki akbaba yumurtası gibi değerli olduğunu söylüyor.

Bu buluşmalardan bir süre sonra 'Azze'nin ailesi onu muhtemelen yaşça kendisinden çok büyük biri ile evlendirmiştir. Bundan Kuseyyir'in ona olan aşkı daha ümitsiz bir hal almış ve 'Azze'nin ailesine sert hicviyeler yöneltmeye başlamıştır³⁴:

يحشر نور المسلمين أمامهم
و يحشر في استاه ضمرة نورها

Müslümanların nurları yüzlerinde toplanır. Damrelilerinki ise kıçlarında.

'Azze istemediği biriyle yaptığı zoraki evlilikten sonra Kuseyyir'e daha yakın davranmaya başlar. Bir yıl 'Azze ile eşi hacca gelirler. Bu arada Kuseyyir'de haccdadır ancak birbirlerinden habersizdirler. Kocas, 'Azze'ye arkadaşlarına yemek yapması için yağ satın almasını söyler. 'Azze yağ almak için çadır çadır dolaşır ve sonunda Kuseyyir'in bulunduğu çadıra gelir bu sırada ok ucu sivriltmekte olan şair onu karşısında görünce yanlışlıkla elini keser. 'Azze'de elbisesi ile elinin kanını siler. Bu sırada kocası gelir ve

³² İbn Kuteybe, *es-Si'r ve's-Su'arâ*. Beyrut 1991, 288

³³ Burada *المكثّر كحطب ليل* ibaresi *كمحتطب بالليل* atasözünden alınmadır. İhtiyacı olsun olmasın gördüğünü alan kişiler için kullanılır, (bkz. el-Meydânî, *Mecma'u'l-Emsâl*, II, 303)

³⁴ Henry Peres, *a.g.e.*, II, 16

ne olduğunu sorar. 'Azze bir şey söylemez fakat kocası onu döver ve Kuseyyir'e hakaret etmesi için zorlar. 'Azze, Kuseyyir'e "piç" der. Bunun üzerine şair 'Azze'nin kocasını yeren şu beyti söyler³⁵:

هوانى و لكن للمليك استذلت يكفها الخنزير شتمى وما بها

Domuz bana sövmesi için onu zorlar. O beni niye aşağılasın?

Ancak kocasına boyun eğer.

Şair 'Azze için söylediği gazellerde,'Uzrî gazel türünün özüne bağlı kalarak şiirlerini dini kavramlarla örer sade ve anlaşılır bir dil kullanır. Anlatımlarında bazen atasözleri bazen Kur'ân'a mahsus deyimler ve sözcükler kullanır. Buna rağmen üslupta Cahiliyye devri geleneği açık bir şekilde görülür. Şair, 'Azze'ye söylediği bir şiirine:

قلوصيكما تم ابكيا حيث حلت خليلى هذا ريع عزّة فاعقلا

Dostlarım, işte bu 'Azze 'nin evinin yeri, develerinizi bağlayın ve onun kaldığı yere ağlayın.

şeklinde başlar³⁶. Şairin bu beyiti, Arapların efsanevi şairi İmru'u'l-Kays'm iki arkadaşını durdurarak sevgilisinin anısına ve evinin yerine ağlamaya davet eden şu beyiti ile büyük benzerlik taşır:

قفا نيك من نكرى حبيب ومنزل بسقط اللوى بين الدخول فحومل

Durun! Sevgilinin, ed-Dahûl ve Havmel arasındaki Sıktu'l-Livâ'da bulunan evine ve anısına birlikte ağlayalım.

İmru'u'l-Kays'm Arap şiirinde açtığı bu iki arkadaşına hitap tarzı Arap şiirinde uzun süre korunmuş, görüldüğü gibi Kuseyyir de bu geleneğe uymuştur. Kuseyyir'in yukarıdaki iki beyiti incelenirse kafiyenin şeddeli bir Lâm harfi ve Tâ harfiyle bittiği görülür. Şair, oldukça uzun olan bu gazelinin sonuna kadar kafiyeyi bu harflerle bitirerek şiir sanatındaki ustalığını ve dile hakimiyetini ortaya koymuştur.

Emevî çağı 'Uzrî gazel türünün liderinin Cemîl b. Ma'mer olduğunu belirtmiştik. Diğer şairler ise Cemîl'i ve onun şiirlerini taklit ediyorlar, aşık olmasalar bile aşıkmiş gibi davranarak şiirler söylüyorlardı. Kuseyyir de , Cemil'in *Râviya*'siydi. Yani Kuseyyir'in gözünde en büyük şair Cemîl idi. Eleştirmenler onun Cemîl'i taklit ettiğini ve bir zamanlar Zallâme ve Ummu'l-Huveyrıs adlı kadınlara tutulduğunu da göz önüne alarak onun 'Azze'ye olan sevgisinin samimi olmadığını ileri sürmüşlerdir. Ancak buraya kadar naklettiğimiz rivayetler ve diğerleri bizim bu görüşe katılmamızı zorlaştırmaktadır. Onun şiirlerinde aşk, maddi çıkarların

³⁵ Abdulkâdir el-Bağdâdî, *a.g.e*, II, 379; Peres, *a.g.e*, I, 48

³⁶ Henry Peres, *a.g.e*, I, 36

üzerinde tutulan bir kavramdır. 'Azze evlendikten sonra da onunla arkadaş kalmıştır. Şiirlerinde 'Azze'den gelen sıkıntılara sürekli katlandığı görülür. Bu konuda kendisinden aktarılan şöyle bir rivayet vardır: "Bir gün Cemil'in mi yoksa benim mi sevgisinde daha samimi olduğunu tartışan bir gruba rastladım. Cemil'i bana tercih ettiler. Onlara şöyle dedim: Nasıl olur da Cemil sevgisinde Kuseyyir'den daha samimi olur? Cemil, Buseyne'den hoşlanmadığı bir davranış görünce:

رمى الله فى جفنى بثينة بالقذى و فى الغر من أنيابها بالقوادح

Allah Buseyne'nin göz kapaklarına bir çöp atсын, beyaz dişlerini de çürütsün.

Ancak Kuseyyir, 'Azze'den hoşlanmadığı bir davranış görünce:

هنيئاً مريئاً غير داء مخامر لعزّة من أعراضنا ما استحللت

istediği her şey, dertlerimizden ve hastalıklardan uzak bir halde Azze'ye afiyet olsun.

Şair gazellerinde, methiyelerinde, 'Azze'nin ailesine ve eşine söylediği hicviyelerde umutsuzluk, kıskançlık vb. duygularla ona olan aşkını anlatmıştır. Bu açıklamalardan sonra şairin, 'Azze'yi sevip sevmediği konusunu okuyuculara bırakıyoruz³⁷.

'Azze ile Kuseyyir arasında geçenlerden rahatsız olan 'Azze'nin eşi, Hicaz bölgesini kasıp kavuran bir kuraklık sonucu ortaya çıkan kıtlığı da bahane ederek Mısır'a taşınır. Ancak Medine ile bağlarını tamamen koparmazlar, oraya da gidip gelirler. Bu taşınma Kuseyyir için iyi bir fırsat olmuştur. Şair Mısır'a giderek hem arkadaşı Mısır valisi 'Abdulaziz b. Mervân'i ziyaret edebilecek hem de 'Azze'yi görebilecektir. 'Azze'nin Medine'de olduğu bir sırada Kuseyyir onu özlediği için Mısır'dan Medine'ye yola çıkar. Giderken yolda 'Azze'ye rastlar. Aralarında bir konuşma geçer ve 'Azze, Mısır'a doğru yoluna devam eder. Kısa bir süre sonra Kuseyyir'de Mısır'a döner. Ancak bu sırada 'Azze ölmüş ve defnedilmiş, cenazesine katılanlar dağılmak üzeredir. Kuseyyir doğruca onun kabrinin başına gider, bir saat kadar kalır ve sonra şu beyitleri söyleyerek binitine biner³⁸:

أقول و نصوى واقف عند قبرها عليك سلام الله و العين تسفح
و قد كنت أبكى من فراقك حبة فأنت لعمرى اليوم أنأى و انزح

³⁷ Abdulkâdir el-Bağdâdî, *a.g.e*, II, 379

³⁸ İbn Hallikân, *a.g.e*, VI, 112

Devem kabrinin yanındayken ve gözlerim yaş dökerken; Allah 'in selamı üzerine olsun diyorum.

Hayatta iken ayrılığın yüzünden ağlıyordum, bu gün daha uzaksın.

'Azze'nin ölümü ve ardından yine aynı yıl (h.85/m.704) arkadaşı Mısır valisi 'Abdulaziz b. Mervân'ın ölmesi şairi çok etkilemiştir. Uzun methiyeleri ile tanınan, şiir söylemekte zorlandığı zaman kırlardan ve yeşermiş bahçelerden aldığı ilhamla en güzel şiirlerini söyleyen şair, arkadaşlarının ölümü yüzünden şiirdeki coşkusunu yitirmiştir. Şiirleri iyice kısalan Kuseyyir'e bunun sebebi sorulduğunda " 'Azze öldü, artık coşmuyorum. Gençlik gitti artık kolay beğenmiyorum. 'Abdulaziz b. Mervân öldü artık şiirden başış almak istemiyorum." demiştir³⁹. Şairin şiirden soğumasının bir nedeni de; halife Süleyman'ın ölümünden sonra (h.99/717) hilafete geçen 'Umer b. 'Abdulaziz' in şiiri ve şairleri sevmemesidir. Emevîler'de bozulan devlet düzenini ıslâh edebilmek için çeşitli önlemler alan halife bütün harcamaları kıstı. Ayrıca dini bütün bir Müslüman olan halife Kuseyyir'in inandığı nazariyeler ve tarikatlara itibar etmiyordu. Daha da ötesi "Haşimoğulları'nın iyilerini kötülerinden Kuseyyir'e olan sevgilerinden ayırıyorum .Kuseyyir'i sevenleri kötü, sevmeyenleri ise iyi kişilerdir" şeklinde bir de ön yargısı vardı⁴⁰. Buradan da anlaşıldığı gibi Kuseyyir ile ilgili olumsuz rivayetlerin çoğu dini nedenlerden kaynaklanmaktadır.

Bütün bunlara rağmen iki arkadaşıyla birlikte uzun bir bekleyişten sonra halifenin huzuruna giren şair ona sunduğu bir methiyesiyle ondan üç yüz dirhem almayı başarmıştır. Ancak methiyelerinden elde ettiği gelirlerin yanı sıra övdüğü kişilerden de güzel iltifatlar almaya alışkın olan şair, Hz. Ömer'e atfen II. Ömer diye anılan halifeden onu üzen bir sitem almıştır. Halife, Tevbe suresinin 61.ayetinden **إِنَّمَا الصَّدَقَاتُ لِلْفُقَرَاءِ** *Sadakalar yalnızca fakirler içindir.* sözlerini okumuştur. Şair, Hammad er-Râviye'ye "Bana şiiri bıraktıran şeyi söyleyeyim mi?" dedikten sonra bu olayı etraflica anlatmıştır⁴¹.

Kuseyyir h. 105/705 yılında Medine'de Yezid b. 'Abdumelik'in hilafeti sırasında ölmüştür. Cenazesine kadın-erkek bütün Medîne halkı katılmıştır.

Şairin gazellerinin çoğu bestelenerek şarkı haline getirilmiştir. Methiyelerinde geçen pek çok beyit tanınmış dil ve gramer kitaplarında şahit beyit olarak gösterilmiştir. Divanı kayıptır. Paris ve Berlin'de yazma halinde birkaç kasidesi bulunmaktadır.

³⁹ İbn Kesîr, *a.g.e.*, IX, 283-284

⁴⁰ el-İsfehânî, *a.g.e.*, IX, 25

⁴¹ İbn Kuteybe, *a.g.e.*, 340-341

K A Y N A K Ç A

- 'Abbâs İhsan, *Kuthayyir b. 'Abd al-Rahmân*, Encyclopaedia of İslam, E.J. Brill, Leiden 1986, V, 551-553
- el-Bağdâdî, 'Abdulkadîr, *Hizânetu'l-Edeb*, Mısır 1299,1-IV
- el-Cumahî, İbn Sellâm, *Tabakâtu's-Şu'arâ'*, Mısır Ts.
- Dayf, Şevkî, *el-Fenn ve Mezâhibuhfi's-Şi'ri'l-'Arabi*, Kahire 1960
- Hitti, Philip, *İslam Tarihi*, (Çev.Salih Tuğ), İstanbul 1989,1-IV
- İbn Hallikân , *Vefayâtu'l-A'yân*, Beyrut 1397/1977,1-VIII
- el-İsfehânî, EbuT-Ferec, *Kitâb el-Eğânî*, Beyrut 1407/1986 I-XXV
- el-Kayrevânî, İbn Reşîk , *el-'Umde fi Sinâ'ati's-Şi'ri ve Nakdihi*, Mısır 1907, I-II
- İbn Kesîr, *el-Bidâye, ve'n-Nihâye*, Beyrut 1412/1991 ,1-XIV
- İbn Kuteybe, *Kitâbu's-Şi'r ve's-Şu'arâ'*, Beyrut 1991
- el-Meydânî, *Mecma'u'l-Emsâl*, 1972, I-II
- Peres, Henry, *Şerhu Dîvânî Kuseyyir 'Azze*, Cezayir I 1928, II 1930
- ez-Zemahşeri, *Esâsu'l-Belâğ*, Beyrut 1992
- Zeydân, Corcî, *Tarihu Âdâbi'l-Luğati'l-'Arabiyye*, Beyrut 1983, I-II